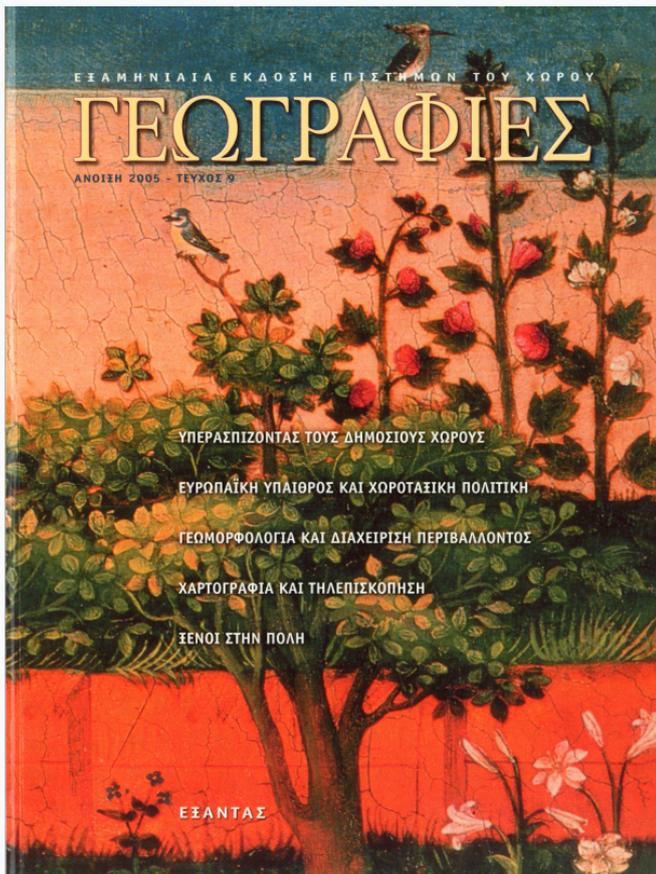

Γεωγραφίες

Αρ. 9 (2005)

Γεωγραφίες, Τεύχος 9, 2005

**ΞΕΝΟΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ: ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΚΑΙ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΟΝ ΔΗΜΟ
ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ**

Εριφύλη Παρίση

ΞΕΝΟΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ: ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΟΝ ΔΗΜΟ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ

Εριφύλη Παρίση*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι παράνομοι μετανάστες οργανώνονται και κινούνται μέσα στον ελλαδικό χώρο, με στόχο να εξετάσει την εξέλιξη αυτού του φαινομένου και τις επιπτώσεις του στον αστικό χώρο. Ειδικότερα, η εργασία επικεντρώνεται στους Αλβανούς μετανάστες και, με τη βοήθεια συνεντεύξεων με ένα μικρό δείγμα Αλβανών μεταναστών που κατοικούν στον Δήμο Αρτέμιδος και δουλεύουν στην ευρύτερη περιοχή των Μεσογείων, επιχειρεί να εντοπίσει τις διαδρομές που έχουν διαγράψει οι Αλβανοί μετανάστες του δείγματος από την είσοδό τους στη χώρα έως τη στιγμή που εγκαταστάθηκαν στην Αρτέμιδα. Η υψηλή συγκέντρωση μεταναστών στην περιοχή και η αυξημένη ζήτηση φθηνού εργατικού δυναμικού είναι δύο αλληλεξαρτώμενα γεγονότα, ενώ η δυνατότητα εύρεσης εργασίας και τα δίκτυα υποστήριξης από συγγενικά-φιλικά πρόσωπα είναι παράγοντες καθοριστικοί για την επιλογή της περιοχής κατοικίας.

Immigrants in the City: Itineraries and Residence Problems in the Municipality of Artemis

Erifyli Parisi

SUMMARY

The paper deals with the way in which immigrants who came illegally to Greece organise their life, focusing on the development of this phenomenon and its consequences in urban space. The paper focuses particularly on Albanian immigrants. By means of interviews with a small sample of Albanians who live in Artemis and work in the greater area of Mesoghia, the paper attempts to identify the itineraries they follow from their entrance in the country up to the moment they settle somewhere permanently. The purpose is to show how the high concentration of immigrants in the area and the high demand for cheap labour are two interdependent questions, while the possibility of finding a job and the support of networks by relatives and friends are determining factors in choosing the area where the immigrants finally settle.

1. Εισαγωγή

Η μεταναστευτική κίνηση προς την Ελλάδα δεν αποτελεί νέο φαινόμενο. Από την περίοδο της Τουρκοκρατίας μέχρι την αποδημία εργατικού δυναμικού στις υπερπόντιες χώρες και τη μεταπολεμική μετανάστευση στον ευρωπαϊκό Βορρά, η Ελλάδα στηρίζει την πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξή της στις ανταλλαγές πληθυσμών και στη μετακίνηση ειδών και ανθρώπινου δυναμικού (Ψημμένος 1999). Τα τελευταία χρόνια το σκηνικό αυτό έχει αλλάξει, καθώς έχει σημειωθεί ραγδαία αύξηση του αριθμού των μεταναστών που εισ-

* Μηχανικός Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Μεταπτυχιακό Πολεοδομίας ΕΜΠ, e-mail: erifparisi@yahoo.com.

ρέουν στην Ελλάδα, μετατρέποντάς την από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Η αλλαγή αυτή οφείλεται σε μια σειρά εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων, όπως η κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, οι πόλεμοι, η φτώχεια και η πληθυσμιακή έκρηξη στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, η κατάρρευση του αλβανικού καθεστώτος. Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τη γεωγραφική θέση της χώρας, την ιδιομορφία των συνόρων, που είναι ιδιαίτερα διαπερατά, την αδυναμία της διοίκησης να συγκροτήσει μια μεταναστευτική πολιτική, οδήγησαν στο να υποδεχτεί η Ελλάδα τους περισσότερους κατά κεφαλήν μετανάστες στην Ευρωπαϊκή Ένωση την τελευταία δεκαετία.

Παρά την αλλαγή του σκηνικού και των προβλημάτων που η εισροή οικονομικών μεταναστών έφερε στη χώρα, μέχρι πρόσφατα δεν μπορεί να γίνει σοβαρά λόγος για μεταναστευτική πολιτική, τουλάχιστον με την έννοια μιας συνεκτικής πολιτικής που να διευθετεί όχι μόνο τους όρους εισόδου, παραμονής και εργασίας των οικονομικών μεταναστών, αλλά και τις συνθήκες πολύπλευρης ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία (Καρύδης 1996).¹ Η έλλειψη προηγούμενης εμπειρίας καθώς και η είσοδος μεγάλου αριθμού μεταναστών χωρίς καμία οργάνωση και έλεγχο είχαν, όπως είναι αναμενόμενο, αντίκτυπο στην οικονομία, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο η ελληνική κοινωνία προσλαμβάνει τους «ξένους».

Η παρούσα εργασία προσεγγίζει το σύνθετο και πολύπλευρο φαινόμενο της εισροής οικονομικών μεταναστών στην Ελλάδα και τα προβλήματα εγκατάστασής τους σε μια αστικοποιημένη περιοχή. Μέσα από τη μελέτη περίπτωσης, θίγει βασικές πτυχές της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής και των προβλημάτων της. Κάνει λόγο για τις επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία και κοινωνία και επιχειρεί να προβάλλει μια σειρά προβληματισμούς σχετικούς με το θέμα της μετανάστευσης στη χώρα μας. Η εργασία στηρίζεται στη μεταπτυχιακή διπλωματική μου εργασία (Παρίση 2002)² και επικεντρώνεται κυρίως στην εμπειρική έρευνα, που αναφέρεται στις διαδρομές και τις διαδικασίες εγκατάστασης Αλβανών μεταναστών στον Δήμο Αρτέμιδος Αττικής.

Με τη βοήθεια συνεντεύξεων με ένα μικρό δείγμα Αλβανών μεταναστών που κατοικούν στον Δήμο Αρτέμιδος και δουλεύουν στην ευρύτερη περιοχή των Μεσογείων, επιχειρείται να εντοπιστούν οι διαδρομές που έχουν διαγράψει οι Αλβανοί μετανάστες από την είσοδό τους στη χώρα έως όπου εγκατασταθούν μόνιμα στη συγκεκριμένη περιοχή. Ενδιαφέρει να δούμε τους λόγους που τους ώθησαν να μεταναστεύσουν στη χώρα μας, την κινητικότητά τους στον ελληνικό χώρο, τους λόγους που ζητούν τη νομιμοποίηση, τους λόγους που επέλεξαν να εγκατασταθούν στον Δ. Αρτέμιδος. Επίσης, εξετάζονται στοιχεία που αφορούν την εργασία τους, δηλαδή τι θέσεις καταλαμβάνουν, πού βρίσκεται η δουλειά τους, αν είναι ικανοποιημένοι από τις συνθήκες δουλειάς και τις αμοιβές τους. Η αυξημένη παρουσία Αλβανών μεταναστών στην Αρτέμιδα παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς ο συγκεκριμένος δήμος αποτελεί περιοχή δεύτερης κατοικίας. Ο μεγάλος αριθμός των μεταναστών είναι αποτέλεσμα της μεγάλης ζήτησης φθηνού εργατικού δυναμικού, εξαιτίας των πολλών έργων που πραγματοποιούνται για μεγάλο χρονικό διάστημα στην περιοχή: αεροδρόμιο, οδικά έργα, κατασκευές πρώτης και δεύτερης κατοικίας κυρίως από ιδιώτες.

Όπως προκύπτει από πολλές σχετικές μελέτες, η πλειονότητα των μεταναστών εισέρχονται στην Ελλάδα χρησιμοποιώντας κάθε μέσο και με οποιοδήποτε κόστος, προκειμένου να βρουν καλύτερες συνθήκες ζωής για τους ίδιους και τις οικογένειές τους, λόγω των οικονομικών κυρίως προβλημάτων που αντι-

1. Μέχρι το 1991 το νομικό καθεστώς των μεταναστών που προέρχονταν από χώρες εκτός της Ε.Ε. καθοριζόταν από το νόμο 4310/1929, που είχε εισαχθεί για να ρυθμίσει θέματα σχετικά με τους πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία.

2. Στη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία παρουσιάζεται ένας ευρύτερος προβληματισμός, που αντλεί από μια πλούσια ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία και αναφέρεται στις αιτίες που υποκινούν το φαινόμενο της εξωτερικής οικονομικής μετανάστευσης, το εύρος των συνεπειών που αυτές έχουν πάνω στις οικονομίες υποδοχής, την ανάδειξη της πολυπλοκότητας του προβλήματος γενικότερα, και ειδικότερα το πώς η είσοδος των Αλβανών μεταναστών στη χώρα μας επηρεάζει την ελληνική κοινωνία και οικονομία, και συγκεκριμένα τον αστικό χώρο.

μετωπίζουν στη χώρα τους (Μαρβάκης κ.ά. 2001). Το πρώτο διάστημα παραμονής τους αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα διαβίωσης. Τυχεροί είναι εκείνοι που έχουν φίλους και συγγενείς οι οποίοι μπορούν να τους βοηθήσουν στην αρχή, προσφέροντάς τους τροφή και στέγη. Με το πέρασμα του χρόνου βρίσκουν κάποια δουλειά – κυρίως χειρωνακτική και όχι προτιμητέα από τους Έλληνες εργαζόμενους – και κατοικία σε περιοχές υποβαθμισμένες, με φθηνά ενοίκια και χαμηλής ποιότητας οικοδομικό απόθεμα. Στη συνέχεια, αφού επέλθει μια σχετική ισορροπία στη ζωή τους (δηλαδή αποκτήσουν τα προς το ζην), αναζητούν τρόπους νομιμοποίησής τους στη χώρα, που θα τους επιτρέψει να φέρουν και την οικογένειά τους (γυναίκα-παιδιά-γονείς-αδέρφια) στην Ελλάδα. Στους τελευταίους, με τη σειρά τους, θα προσφέρουν τροφή και στέγη έως ότου προσαρμοστούν και βρουν δική τους δουλειά και κατοικία – και συνεχιστεί αυτός ο «κύκλος».

Τα παραπάνω δημιουργούν ερωτήματα για τις «διαδρομές» των μεταναστών και τη σχέση των «διαδρομών» αυτών με τον αστικό χώρο. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα στοιχεία από την έρευνα πεδίου στην Αρτέμιδα Αττικής. Η επιλογή του πεδίου συναρτάται με τη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού μεταναστών, κυρίως Αλβανών, καθώς και με την προσωπική μου επαφή με την περιοχή, γεγονός που μου επέτρεψε την καλύτερη κατανόηση του χώρου. Η γνωριμία μου με κάποιους Αλβανούς μετανάστες, κατοίκους της Αρτέμιδος, βοήθησε στην ευκολότερη προσέγγισή τους.

Αυτό που πρέπει να επισημάνουμε είναι πως, δεδομένου ότι ο αριθμός των συνεντεύξεων είναι μικρός, φυσικά δεν μπορεί να μας επιτρέψει γενικεύσεις που αφορούν τους Αλβανούς μετανάστες στη χώρα μας. Μέσα όμως από τέτοιες, ποιοτικού χαρακτήρα έρευνες πεδίου μπορούν να τεθούν κάποια ζητήματα, να διατυπωθούν προβληματισμοί και ερωτήματα που ενδεχομένως θα μείνουν ανοιχτά. Εμείς θα προσπαθήσουμε να δώσουμε το στίγμα αυτών των ανθρώπων και να παρουσιάσουμε τις ιδιαιτερότητες της εγκατάστασής τους στο συγκεκριμένο τόπο.

2. Έρευνα πεδίου

Όπως προαναφέραμε, η έρευνα πεδίου έλαβε χώρα στην Αρτέμιδα Αττικής (Λούτσα). Η συγκέντρωση του πρωτογενούς υλικού στηρίχθηκε κυρίως σε ποιοτικές μεθόδους, περνώντας από τρία στάδια. Στο πρώτο στάδιο πραγματοποιήθηκαν 13 συνεντεύξεις με μετανάστες κατοίκους της περιοχής που επιλέχθηκαν με τη μέθοδο snowball («από τον ένα στον άλλο»). Οι παραπάνω συνεντεύξεις βασίστηκαν σε ένα πλάνο συνέντευξης, προκειμένου να προκύψουν μια σειρά πληροφορίες για τον καθέναν που έχουν να κάνουν με τις συνθήκες εργασίας και κατοικίας, την ένταξη στην ελληνική κοινωνία, την κινητικότητα τους εντός και εκτός συνόρων του δήμου κ.λπ. Το περιεχόμενο του πλάνου αυτού παρουσιάζεται αναλυτικότερα στη συνέχεια. Στη συνέχεια ακολούθησε μια ανοιχτή συζήτηση με αυτή την ομάδα μεταναστών, τα μέλη της οποίας δεν ήταν ξένα μεταξύ τους, αλλά διατηρούσαν φιλικές ή συγγενικές σχέσεις. Μέσα από αυτή τη συζήτηση έγινε μια περαιτέρω προσέγγιση, ξεφεύγοντας από τα στενά όρια της συνέντευξης. Ακόμη, μέρος από τις πληροφορίες έχει συλλεγεί μέσα από την προσωπική παρατήρηση, στην οποία βοήθησε η προσωπική επαφή με την περιοχή και η εκ των προτέρων γνωριμία με τρεις από τους ερωτώμενους/ες.

Ενώ θα περίμενε κανείς ότι οι ερωτώμενοι/ες θα ήταν επιφυλακτικοί και προσεκτικοί πολύ στις απαντήσεις τους, στην πλειοψηφία τους ήταν φιλικόι και δέχονταν να απαντήσουν και να συζητήσουν. Όπως είναι κατανοητό, η οικειότητα δεν εκδηλώθηκε από την αρχή. Σε αυτό βοήθησε το γεγονός ότι η συνέντευξη δεν έγινε από μια άγνωστη. Με τη βοήθεια μιας Αλβανίδας φίλης έγινε η γνωριμία με τους άλλους ερωτηθέντες μετανάστες και μετανάστριες και, παράλληλα, αποτέλεσε μια «εγγύηση» ότι οι απαντήσεις που θα δώσουν θα χρησιμοποιηθούν μόνο για την έρευνα και δεν θα είναι με κανέναν τρόπο επιζήμιες γι' αυτούς. Επίσης, έγινε και μια επιπλέον ενημέρωση από μέρος μου για τους στόχους της εργασίας, προκειμένου στο χρονικό αυτό διάστημα να αναπτυχθεί η απαραίτητη οικειότητα. Οι συνεντεύξεις έγιναν στην ελληνική γλώσσα και διήρκεσαν περίπου είκοσι λεπτά η καθεμία. Οι συνεντεύξεις έγιναν στο σπίτι της Αλβανίδας φίλης, η οποία συγκέντρωνε εκεί φίλους και συγγενείς που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πρέπει να επισημάνουμε πως αρχικά υπήρχε μια επιφυλακτικότητα και, όταν κάποιος από τους ερωτηθέντες ένιωθε πιο οικεία και άρχιζε να μιλάει πιο άνετα, τότε οι υπόλοιποι με κάποιο νεύμα τού έλεγαν να είναι πιο προσεκτικός. Καθώς προχωρούσε η συζήτηση, τα πράγματα βελτιώνονταν, μιλούσαν για τις προσωπικές τους ιστορίες και σχολίαζαν την πολιτική επικαιρότητα της χώρας μας και της χώρας τους.

Το ανοιχτό πλάνο συνέντευξης περιλαμβάνει πέντε ενότητες θεμάτων. Η πρώτη ενότητα αφορά γενικά χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, μόρφωση, οικογενειακή κατάσταση κ.λπ.) και σκοπό έχει να διευκρινίσει την ταυτότητα του ερωτώμενου. Η δεύτερη ενότητα, που δίνει και το προφίλ των ερωτώμενων, αναφέρεται σε θέματα που αφορούν την είσοδο των μεταναστών στη χώρα, δηλαδή το πότε ήρθαν, ποιοι λόγοι τούς οδήγησαν, γιατί διάλεξαν τη χώρα μας, πώς έφτασαν στη Λούτσα, αν έχουν μπει στη διαδικασία νομιμοποίησης και γενικότερα υπό ποιο καθεστώς βρίσκονται στη χώρα μας.

Η επόμενη ενότητα αφορά θέματα εργασίας και γενικά συνθηκών επιβίωσης: τι θέσεις εργασίας καταλαμβάνουν, τι αμοιβές παίρνουν, κάτω από ποιες συνθήκες δουλεύουν, αν είναι ευχαριστημένοι από τους Έλληνες εργοδότες κ.λπ. Επίσης, μέσα από τέτοιες ερωτήσεις μπορεί να διερευνηθεί η κινητικότητα των Αλβανών εργαζομένων στην ελληνική αγορά εργασίας.

Η πέμπτη και τελευταία ενότητα αφορά την κοινωνική ένταξη και κινητικότητα των μεταναστών στην περιοχή της Λούτσας ειδικότερα, τις συνθήκες παραμονής και διαβίωσής τους, πώς τους αντιμετωπίζουν οι ντόπιοι, τι προβλήματα ένταξης έχουν, κατά πόσο έχουν προσαρμοστεί και συμφιλιωθεί με την ιδέα παραμονής στη χώρα μας, ποια είναι τα σχέδιά τους. Παράλληλα, διερευνάται πώς οργανώνονται στο χώρο κατοικίας τους, πώς μετακινούνται εντός και εκτός αυτού για να καλύψουν τις ανάγκες τους.

3. Μετανάστευση από την Αλβανία

Η μετανάστευση των Αλβανών εντός και εκτός των συνόρων της Αλβανίας δεν αποτελεί νέο φαινόμενο,³ μια και υπήρχε και πριν από την εγκαθίδρυση του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού». Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις μεγάλες περιόδους στην εξέλιξη του φαινομένου: α) την περίοδο προ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, β) τη μεταπολεμική-σοσιαλιστική περίοδο, και γ) την περίοδο της μετάβασης στην οικονομία της αγοράς.

3. Τα δεδομένα και οι απόψεις που αναπτύσσονται στη συνέχεια στηρίζονται κυρίως στη μελέτη Gedeshi et al. (1999).

Κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου ο κύριος λόγος που οδηγούσε τους Αλβανούς στη μετανάστευση ήταν η ανέχεια, η ανεργία και η προοπτική πλουτισμού που διαφαινόταν στους τόπους προορισμού. Οι μετανάστες αυτής της περιόδου ήταν άνδρες από αστικές και αγροτικές περιοχές. Κύριοι προορισμοί τους ήταν οι χώρες των Βαλκανίων, η Γαλλία, η Ιταλία, οι ΗΠΑ, η Αργεντινή και, σε μικρότερο βαθμό, η Αυστραλία.

Στη δεύτερη περίοδο η εξωτερική μετανάστευση ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Υπήρχε ένα ιδιαίτερα αυστηρό θεσμικό πλαίσιο ακόμη και για τις μετακινήσεις στο εσωτερικό της χώρας (π.χ. ήταν αδύνατη η μετακίνηση από μια περιοχή της Αλβανίας σε άλλη χωρίς άδεια από την αρμόδια αρχή). Με αυτό τον τρόπο, δηλαδή μέσω αυστηρών διοικητικών ρυθμίσεων, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού παρέμεινε στην ύπαιθρο. Τα άτομα που επιτύγχαναν να διασχίσουν τα αλβανικά σύνορα θεωρούνταν «πρόσφυγες» ή «προδότες» και δεν μπορούσαν πλέον να επιστρέψουν στην Αλβανία, όπου σύμφωνα με τη σχετική νομοθεσία τους περίμεναν ιδιαίτερα αυστηρές κυρώσεις.

Με την αρχή της τρίτης περιόδου η αλβανική μετανάστευση μεταβλήθηκε ολοκληρωτικά, παίρνοντας πρωτόγνωρες διαστάσεις. Η μαζική μετανάστευση Αλβανών άρχισε ουσιαστικά το 1990, όταν περίπου 5.000 άτομα εισήλθαν στις πρεσβείες των δυτικών κρατών στα Τίρανα και εγκατέλειψαν τη χώρα με την ιδιότητα του «πολιτικού πρόσφυγα». Τον Δεκέμβριο του 1990 3.000 Αλβανοί ελληνικής εθνικότητας διέσχισαν τα σύνορα προς την Ελλάδα. Τον Μάρτιο του 1991 20.000 Αλβανοί κατευθύνθηκαν διά θαλάσσης προς την Ιταλία. Μετά το 1991 δεν υπήρξε κάποια άλλη προσπάθεια μαζικής εξόδου. Ωστόσο η συνεχής μεταναστευτική ροή που παρατηρείται έχει οδηγήσει σε ένα υψηλό ποσοστό παρουσίας μεταναστών τόσο στην Ιταλία όσο και στην Ελλάδα.

Η μαζική μετανάστευση από την Αλβανία αφορά ένα εξαιρετικά σημαντικό τμήμα του αλβανικού πληθυσμού. Το μέγεθος αυτό ισοδυναμούσε στα μέσα της δεκαετίας του 1990 με το 14% του αλβανικού πληθυσμού και είναι κυρίως άτομα κάτω των 30 ετών, δηλαδή της πιο παραγωγικής και δυναμικής ηλικίας. Το 1995 ισοδυναμούσε με το 26% του ενεργού πληθυσμού, με το 35% του εργατικού δυναμικού και με το 43% του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού. Περίπου το 22% των αλβανικών οικογενειών είχαν έναν, δύο ή περισσότερους μετανάστες. Η μαζική αυτή μετανάστευση αφορούσε κυρίως άνδρες. Το 75% των μεταναστών ήταν άνδρες και το 34% από αυτούς ήταν ηλικίας κάτω των 30 ετών, με τη μέση ηλικία στο σύνολο των μεταναστών να βρίσκεται στα 28,8 έτη. Περίπου το 66% των μεταναστών προέρχονταν από αστικά κέντρα και στην πλειοψηφία τους εγκατέλειψαν την Αλβανία ανύπαντροι (Λαμπριανίδης & Λυμπεράκη 2001).

Σήμερα στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα στοιχεία του Εθνικού Παρατηρητηρίου Απασχόλησης, το οποίο επεξεργάστηκε τα στοιχεία της διαδικασίας νομιμοποίησης του 1998, οι Αλβανοί μετανάστες φτάνουν τους 240.150, αριθμός που αντιστοιχεί σε ποσοστό 65% επί του συνόλου των μεταναστών που υπέβαλαν αίτηση για Λευκή Κάρτα. Πρόκειται για την εθνικότητα που κυριαρχεί στον ελληνικό χώρο, εφόσον η επόμενη εθνική ομάδα, ιεραρχικά, που βρίσκεται στη χώρα μας είναι αυτή των Βουλγάρων, με ποσοστό της τάξης του 6,7% (24.906 άτομα) (Καβουνίδη & Χατζάκη 1999).

Η υπεροχή των ανδρών – 194.062 (72,5%) – έναντι των γυναικών – 40.880 (43,75%) – είναι μεγάλη. Αυτό συμβαίνει γιατί κυρίως οι άνδρες φεύγουν πρώτοι και, αφού δημιουργήσουν κατάλληλες συνθήκες διαμονής και δια-

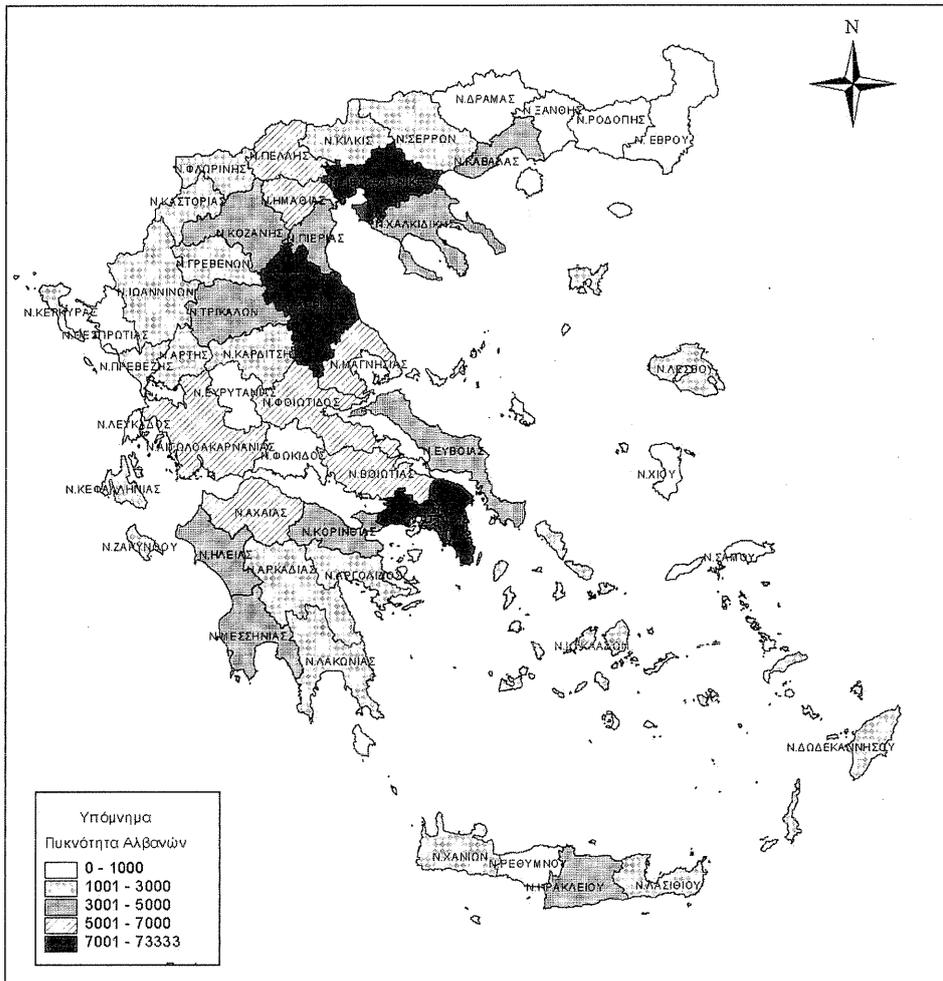
βίωσης στον τόπο προορισμού, φέρνουν τη σύζυγο, τα παιδιά και άλλους συγγενείς, αν υπάρχουν. Αυτή η αριθμητική υπεροχή των ανδρών έναντι των γυναικών επιβεβαιώνεται και από τη μελέτη των Λαμπριανίδη & Λυμπεράκη, καθώς και από τις συνεντεύξεις που εγώ πραγματοποίησα.

Οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις παρατηρούνται στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα (Χάρτης 1). Συγκεκριμένα, στη περιοχή της πρωτεύουσας οι Αλβανοί μετανάστες αποτελούν το 50,3% (73.332) των αλλοδαπών που υπέβαλαν αίτηση για Λευκή Κάρτα, όταν το επόμενο ποσοστό είναι αυτό των Πακιστανών με 6,2% (9.047), και το 72,8% (10.535) στο υπόλοιπο Αττικής, όταν το επόμενο ποσοστό σε ιεραρχία είναι αυτό των Ινδών με 6,3% (1.062). Η δυσανάλογη αυτή παρουσία παρατηρείται και στους νομούς Θεσσαλονίκης και Λάρισας. Συγκεκριμένα, στη Θεσσαλονίκη οι Αλβανοί φτάνουν τους 19.792 (74,9%) και στη Λάρισα τους 8.431, καταλαμβάνοντας το υψηλό ποσοστό του 92,2%. Οι αμέσως επόμενες μεγάλες συγκεντρώσεις παρατηρούνται στους νομούς Πέλλας, Πιερίας, Μαγνησίας, Φθιώτιδας, Βοιωτίας, Αιτωλοακαρνανίας και Αχαΐας.

Αυτή η άνιση κατανομή των αλλοδαπών έχει επισημανθεί και από την έρευνα της ΔΕΠΟΣ που αναφέρεται στον κοινωνικό διαχωρισμό και τις ανισότητες στη γεωγραφία της Αθήνας (Εμμανουήλ 2002). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα προσωρινά αποτελέσματα της ανάλυσης του δείγματος της έρευνας ΔΕΠΟΣ-MRC του 1999, ο αριθμός των νοικοκυριών με αρχηγό που δεν έχει ελληνική υπηκοότητα ανέρχεται σε 78.000, που αντιστοιχούν σε 225.000 άτομα (μέλη νοικοκυριών), με μέσο μέγεθος νοικοκυριού τα 2,9 άτομα στο σύνολο της ευρύτερης περιοχής της πρωτεύουσας. Δεδομένου ότι σε δειγματοληπτικές έρευνες οι μειονότητες κατά κανόνα υποεκτιμούνται, είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι υπήρχαν το 1999 στην Αθήνα τουλάχιστον 85.000 νοικοκυριά με αρχηγό ξένης υπηκοότητας (5,4% του συνόλου των νοικοκυριών), που αντιστοιχούν σε 250.000 μέλη νοικοκυριών.

Από γεωγραφική άποψη, τα νοικοκυριά κατανέμονται ως εξής: 92% στο ΠΣΠ (Πολεοδομικό Συγκρότημα ή άλλως «Λεκανοπέδιο») και 8% σχεδόν αποκλειστικά στη ζώνη από Μενίδι έως Μέγαρο. Εντός του Λεκανοπεδίου, 40% διαμένουν στον Δήμο Αθηναίων, 22% στα λαϊκά δυτικά προάστια της Αθήνας και του Πειραιά, 19% στα βόρεια και νότια «καλά» προάστια, και 11% στους λοιπούς δήμους του ΠΣΠ γύρω από τον Δήμο Αθηναίων. Όσον αφορά την υπηκοότητα του αρχηγού στα νοικοκυριά μεταναστών, αυτή είναι αλβανική σε ποσοστό 54,0% (εκ των οποίων 35,2% διαμένουν στον Δήμο Αθηναίων), 6,0% πολωνική, 5,5% από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ, 5,5% από χώρες της λοιπής Ασίας (πλην αραβικών χωρών), 23,5% από τις υπόλοιπες χώρες ή ηπειρωτικές ζώνες με πολύ μικρά ποσοστά.

Από τα παραπάνω, και με τη βοήθεια του Χάρτη 1, παρατηρείται μεγάλη παρουσία Αλβανών μεταναστών στα δύο αστικά κέντρα, Αθήνα και Θεσσαλονίκη, όπου υπάρχει μεγάλη ζήτηση φθηνής εργατικής δύναμης στον κατασκευαστικό τομέα, στις βιομηχανίες μικρής κλίμακας, σε χειρωνακτικές εργασίες (μεταφορείς, ελαιοχρωματιστές, τεχνίτες, βοηθοί κ.λπ.), όσον αφορά τους άνδρες, και ζήτηση για οικιακές βοηθούς, baby sitters κ.λπ. για τις γυναίκες. Η συγκέντρωση που παρατηρείται στους υπόλοιπους νομούς εξηγείται ενδεχομένως λόγω του αγροτικού χαρακτήρα ή του τουριστικού χαρακτήρα που έχουν αναπτύξει. Είναι γνωστό ότι μεγάλο ποσοστό Ελλήνων εργοδοτών ζητούν τη φθηνή εργασία των μεταναστών σε αγροτικές δουλειές, που είναι επίπονες, με πολλές ώρες εργασίας και όχι καλά αμειβόμενες, τις οποίες το ντόπιο εργατικό δυ-

Χάρτης 1.

Πυκνότητα Αλβανών ανά νομό βάσει των αιτήσεων για Λευκή Κάρτα, κατά τη Διαδικασία Νομιμοποίησης τον 1998 (Εθνικό Παρατηρητήριο Απασχόλησης)

ναμικό αποφεύγει συνειδητά. Επίσης, ζητείται η φθηνή εργασία των μεταναστών σε τουριστικές περιοχές για δουλειές ως σερβιτόροι, ως καθαρίστριες, ως χτίστες στον κατασκευαστικό τομέα. Τέλος, αυτό που παρατηρούμε είναι πως οι μεγάλες συγκεντρώσεις Αλβανών μεταναστών χωροθετούνται σε νομούς που βρίσκονται κατά μήκος της εθνικής οδού (νομοί Θεσσαλονίκης, Λαρίσης, Μαγνησίας, Φθιώτιδας, Βοιωτίας, Αττικής).

4. Ανάλυση των συνεντεύξεων

4.1. Κριτήρια επιλογής της Ελλάδας ως μεταναστευτικού προορισμού

Σύμφωνα με τις συνεντεύξεις, ο πρώτος λόγος για τον οποίο αποφάσισαν να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα είναι γιατί είχαν ακούσει από άλλους «επιτυχημένους» συμπατριώτες ότι «στην Ελλάδα υπάρχουν δουλειές» και ότι οι συνθήκες ζωής είναι πολύ καλύτερες συγκριτικά με την Αλβανία. Αυτό βέβαια ισχύει για εκείνους τους Αλβανούς που δεν είχαν κάποιους φίλους ή συγγενείς που είχαν έρθει πριν από αυτούς, κι οπότε θα έρχονταν στην Ελλάδα ως φιλοξενοούμενοί τους – τουλάχιστον για το πρώτο χρονικό διάστημα. Επόμενος λόγος είναι η γειτνίαση με την Αλβανία, σε συνδυασμό με την «ευκολία» προσπέ-

λασης των συνόρων, που τους επιτρέπει να εισέλθουν στη χώρα ακόμη και με τα πόδια. Επίσης, ένας ακόμη λόγος που αποτελεί κίνητρο για μετανάστευση προς την Ελλάδα είναι το γεγονός πως, κι αν ακόμη δεν πάνε τα πράγματα καλά γι' αυτούς, ακόμη κι αν συλληφθούν και απελαθούν, το κόστος είναι μικρό. Σε σύντομο χρονικό διάστημα ξαναπροσπαθούν. Αυτό έγινε και με έναν άνδρα που κατάφερε να παραμείνει στη χώρα έπειτα από τρεις προσπάθειες. Τέλος, αναφέρεται ως λόγος εισόδου στη χώρα μας και η ευκολία παράνομης εργασίας.

4.2. Συνθήκες εισόδου στην Ελλάδα

Οι μετανάστες που έδωσαν συνέντευξη εισήλθαν στην Ελλάδα μεταξύ 1991 και 2000. Δώδεκα από τους 13 ερωτηθέντες εισήλθαν στη χώρα παράνομα και μόνο ένας είχε βίζα. Οι 5 από τους 13 αποφάσισαν να έρθουν στην Ελλάδα χωρίς να γνωρίζουν κάποιον. Με το κίνητρο μιας καλύτερης ζωής αποφάσισαν να μεταναστεύσουν. Οι διαδρομές που ακολούθησαν ποικίλλουν. Στη συνέχεια αναφέρουμε τις πιο ενδιαφέρουσες.

Ο Β. (ο μοναδικός που είχε βίζα κατά την είσοδό του) ήρθε περπατώντας από την Κορυτσά έως της Κόνιτσα και μετά με ταξί, μαζί με άλλους ομογενείς του έως την Ομόνοια. Στην Ομόνοια βρήκε τυχαία έναν γνωστό του που έμενε ήδη στην Αρτέμιδα και του πρότεινε να τον ακολουθήσει, γιατί στην περιοχή υπήρχε ζήτηση εργασίας. Τον φιλοξένησε για περίπου δύο μήνες, έως ότου βρήκε δουλειά και σπίτι. Μετά από ένα χρόνο, ακολουθώντας την ίδια διαδρομή, ήρθαν ο αδερφός του και η γυναίκα του.

Ο Μ. περπατούσε επί εννιά ημέρες προκειμένου να φτάσει από τα σύνορα έως τον Δομοκό. Ο συγκεκριμένος άνδρας από το 1991 και για επτά συνεχή χρόνια εισερχόταν για ένα μήνα το καλοκαίρι στη χώρα, την περίοδο που είχε άδεια από την εργασία του στην Αλβανία, και δούλευε στα καπνά στη Βόρεια Ελλάδα προκειμένου να εξασφαλίσει συμπληρωματικό εισόδημα. Στη συνέχεια αποφάσισε να εισέλθει μόνιμα στη χώρα. Έμεινε και εργάστηκε στη Καστοριά επί ένα χρόνο, το 1998, όπου και απέκτησε την Πράσινη Κάρτα, και το 1999 μετακόμισε στη Αρτέμιδα, μαθαίνοντας πληροφορίες από τον Β., ο οποίος ήταν γείτονάς του στην Αλβανία. Η οικογένειά του έρχεται στην Ελλάδα μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες.

Ο Ε. το 1992 ήρθε περπατώντας από την Κορυτσά έως την Καστοριά κι έφτασε έως τη Βέροια με μια νταλίκα που τον μετέφερε. Εκεί δούλεψε για τέσσερις ημέρες προκειμένου να κερδίσει χρήματα για το τρένο προς Αθήνα. Όταν έφτασε στην Αθήνα, ένας οδηγός ταξί του πρότεινε να τον πάει στον Ασπρόπυργο, λέγοντάς του ότι «εκεί έχει πολλές δουλειές». Μη γνωρίζοντας περισσότερα, δέχτηκε. Έμεινε εκεί 2-3 ημέρες σε έναν ομογενή του που τον βοήθησε, έως ότου έμαθε για τον Β., με τον οποίο ήταν συμμαθητές, και μετακόμισε στην Αρτέμιδα. Ο Β. τον φιλοξένησε στο σπίτι του για ένα μήνα, μέχρι να βρει δουλειά και δικό του σπίτι. Ο Ε., πριν την είσοδό του στην Ελλάδα, είχε προσπαθήσει να εισέλθει παράνομα στην Ιταλία με πλοίο, αλλά η ιταλική αστυνομία τον συνέλαβε και τον απέλασε.

Τέλος, υπήρχε η περίπτωση του Γ., που απελάθηκε δύο φορές πριν τελικά μπορέσει να εισέλθει οριστικά στη χώρα. Και τις τρεις φορές ακολούθησε την ίδια διαδρομή: Κορυτσά έως Καστοριά με τα πόδια, στη συνέχεια με το τρένο στην Αθήνα, και τέλος με το λεωφορείο στο Κορωπί.

Όλοι οι υπόλοιποι, όταν ήρθαν, είχαν ήδη κάποιο φίλο ή συγγενή εγκατεστημένο στη χώρα, πράγμα που διευκόλυνε την εγκατάστασή τους. Πάντως, κατά γενική ομολογία, όσοι χρησιμοποίησαν ταξί ως μέσο μεταφοράς πλήρωσαν πολλά χρήματα. Συγκεντρώνονταν γνωστοί και άγνωστοι μεταξύ τους παράνομοι μετανάστες, μέχρι και δέκα άτομα σε κάθε ταξί (έμπαιναν μέχρι και στο πορτ-μπαγκάζ). Οι οδηγοί των ταξί ήταν σαφώς ενημερωμένοι για την παράνομη εισοδό τους, χρεώνοντας 60.000-80.000 δρχ. το άτομο και μερικές φορές και 120.000 δρχ., ανάλογα με την απόσταση που κάλυπταν.

Με βάση τα παραπάνω, και σύμφωνα με τη μελέτη των Λαμπριανίδη & Λυμπεράκη (2001), είναι φανερό πως οι άνδρες αποφασίζουν πιο εύκολα να «ταλαιπωρηθούν» για να περάσουν παράνομα στην Ελλάδα μόνοι τους, συχνά μέσα σε εξαιρετικά αντίξοες και επικίνδυνες συνθήκες. Για να φτάσουν στη χώρα μας περπατούν για πολλές ημέρες, συχνά χωρίς αρκετό νερό και τρόφιμα, και δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που κάποιοι έχασαν τη ζωή τους σε αυτή την προσπάθεια. Οι γυναίκες, αντίθετα, θέλουν να φτάσουν με μεγαλύτερη ασφάλεια και άνεση στη χώρα προορισμού, γι' αυτό επιλέγουν να τις μεταφέρουν τα παράνομα κυκλώματα, πληρώνοντας αδρά.

4.3. Υποστήριξη των μεταναστών

Η ύπαρξη γνωστών και φίλων στην Ελλάδα φαίνεται να είναι σημαντικός υποβοηθητικός παράγοντας για τη λήψη της απόφασης για μετανάστευση. Στην περίπτωση μας, 5 από τους 13 ήρθαν χωρίς να στηρίζονται στη βοήθεια κάποιου. Ωστόσο, ερχόμενοι στη χώρα, βρήκαν συμπατριώτες που τους φιλοξένησαν και τους πρόσφεραν τροφή και στέγη έως ότου μπορέσουν να σταθούν στα πόδια τους. Είναι συχνό το φαινόμενο να μένουν στο ίδιο σπίτι μέχρι και δέκα άτομα, από τα οποία έξι είναι φιλοξενούμενα. Οι υπόλοιποι που συμμετείχαν στην έρευνα βασίστηκαν στη βοήθεια ενός φίλου, συγγενούς ή συζύγου που είχε ήδη εγκατασταθεί και «βολευτεί», και καθόλου σχεδόν στην ύπαρξη αυτοτελών φιλικών δικτύων. Όπως διαβεβαιώνει ο **B.**, στα 11 χρόνια που βρίσκεται στην Ελλάδα έχει φιλοξενήσει κατά καιρούς πολλούς συμπατριώτες του, που δεν είναι απαραίτητα συγγενείς ή φίλοι, αλλά ενδέχεται να είναι παράνομοι Αλβανοί μετανάστες που «βρίσκονται σε δύσκολη θέση». Ο **Γ.** χαριτολογώντας είπε για τον **B.**: «Ο **B.** δουλεύει για να φιλοξενεί κόσμο... Ξενοδοχείο έχει κάνει το σπίτι του...». Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι τα κοινά βιώματα και οι δυσκολίες δέχονται τους μετανάστες μεταξύ τους με ισχυρούς δεσμούς, στους οποίους στηρίζονται πολλοί νεοεισερχόμενοι, για το πρώτο διάστημα της παραμονής τους.

4.4. Η Ελλάδα τελικός προορισμός ή μεταβατικό στάδιο;

Από τους άνδρες που έδωσαν συνέντευξη — και αναφερόμαστε σε αυτούς γιατί αυτοί προσπαθούν να μεταναστεύσουν πρώτοι — η Ελλάδα αντιμετωπίζεται ως τελικός προορισμός. Οι λόγοι που τους ώθησαν ήταν οι πληροφορίες που είχαν ακούσει από άλλους Αλβανούς μετανάστες ότι υπάρχει ζήτηση εργασίας στη χώρα μας και ότι είναι σχετικά εύκολη η διάσχιση των συνόρων. Την απόφαση για τη μετανάστευσή τους δεν τη σχεδίαζαν καιρό. Ήταν περισσότερο απόφαση της στιγμής, που προέρχεται από την ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον.

Εγκαταστάθηκαν στον Δήμο Αρτέμιδος είτε γιατί είχαν κάποιο φίλο ή συγγενή ή γιατί είχαν ακούσει πως στην περιοχή των Μεσογείων υπάρχει ζήτη-

ση εργασίας για τους μετανάστες. Επίσης, προτίμησαν να φύγουν από το κέντρο της Αθήνας, όπου οι αστυνομικοί έλεγχοι είναι συχνοί. Μετά τη βασική επιλογή της χώρας προορισμού, η επιλογή της συγκεκριμένης πόλης καθορίζεται από δύο βασικούς παράγοντες: τη δυνατότητα εξεύρεσης εργασίας και τη δυνατότητα φιλοξενίας από συγγενικά-φιλικά πρόσωπα το πρώτο δύσκολο διάστημα εγκατάστασης και προσαρμογής.

Όλοι οι ερωτηθέντες δήλωσαν ότι σχεδιάζουν να επιστρέψουν στην Αλβανία. Αυτό δεν αντανακλά απαραίτητα τη δυσαρέσκειά τους από τις συνθήκες ζωής στη χώρα μας. Απεναντίας, όπως θα περιγραφεί παρακάτω πιο αναλυτικά, είναι ικανοποιημένοι από τις συνθήκες παραμονής και εργασίας τους στην Ελλάδα. Η πρόθεση επιστροφής συνδέεται με συναισθηματικούς λόγους, αν και παράλληλα εκδηλώνουν την απαισιοδοξία τους ως προς τις αναπτυξιακές προοπτικές και τη βελτίωση των συνθηκών ζωής στην πατρίδα τους, τουλάχιστον στο ορατό μέλλον.

4.5. Η νομιμοποίηση

Όλοι οι μετανάστες που έδωσαν συνέντευξη εισήλθαν στη χώρα παράνομα, με διάφορους τρόπους, όπως είδαμε, εκτός από έναν που είχε βίζα. Έως το 1998, οπότε πραγματοποιήθηκε η πρώτη διαδικασία νομιμοποίησης στη χώρα μας, ήταν όλοι παράνομοι. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες τους, δυσκολεύτηκαν να συγκεντρώσουν τα δικαιολογητικά για τη νομιμοποίηση, παρά το γεγονός ότι βρίσκονταν και εργάζονταν στην Ελλάδα πολύ πριν το 1998.

Ως λόγοι για τους οποίους επιδίωξαν να νομιμοποιηθούν αναφέρθηκαν κυρίως οι ακόλουθοι: α) για να εξασφαλίσουν τη νόμιμη παραμονή τους στη χώρα, χωρίς το φόβο των απελάσεων, β) για να πηγαينόερχονται πιο εύκολα στη χώρα τους, γ) για να ζουν και να δουλεύουν πιο ασφαλώς, δ) για να κερδίσουν καλύτερες συνθήκες δουλειάς και αμοιβές (οι κακοπληρωμένες εργασίες ίσχυαν μόνο για το διάστημα προσαρμογής), ε) για να μπορέσουν να φέρουν τις οικογένειές τους στην Ελλάδα.

Σήμερα διαθέτουν όλοι Πράσινη Κάρτα, εκτός από μία γυναίκα η οποία δουλεύει ως οικιακή βοηθός και δίνει μέρος του μισθού της προκειμένου να κάνει αυτασφάλιση. Κοινή επιθυμία είναι, σύμφωνα με τις καινούργιες εξαγγελίες, να μπορέσουν να αγοράσουν το «διαβατήριο», αξίας 500.000 δρχ. για τον καθένα, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη χωρίς χρονικούς περιορισμούς παραμονή τους στη χώρα. Αυτό που όλοι υπογραμμίζουν είναι ότι, ενώ για πολλά χρόνια ήταν παράνομοι, δεν αντιμετώπισαν σοβαρές δυσκολίες. Εκδήλωσαν ωστόσο μια δυσαρέσκεια για την ελληνική κυβέρνηση, που δεν κάνει ενέργειες προκειμένου να νομιμοποιήσει τους χιλιάδες μετανάστες που ζουν και εργάζονται εδώ.

4.6. Οι Αλβανοί μετανάστες στην ελληνική αγορά εργασίας

Τη στιγμή των συνεντεύξεων εργάζονταν όλοι, έχοντας ξεκινήσει την αναζήτηση εργασίας πριν «νομιμοποιηθούν». Οι άνδρες είναι προσανατολισμένοι σε χειρωνακτικές εργασίες (οικοδόμος, ξυλουργός, εργάτης σε εργοστάσιο απόσταξης κρασιού), σε αντίθεση με τις γυναίκες, που προσανατολίζονται σε εργασίες συναφείς με το σπίτι. Αυτός ο διαχωρισμός ήταν αναμενόμενος και έχει επιβεβαιωθεί κατά καιρούς από τη βιβλιογραφία. Αυτό που πρέπει να επισημά-

νομε είναι ότι δεν υπήρχε ούτε μία περίπτωση αυτοαπασχολούμενου. Λόγοι όπως η οικονομική στενότητα, η άγνοια του ελληνικού νόμου περί επιχειρήσεων και η άγνοια των διαδικασιών αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για μια τέτοια δραστηριότητα.

Όσοι έδωσαν συνέντευξη εργάζονται στην ευρύτερη περιοχή των Μεσογείων. Επιθυμούν/επιδιώκουν η εργασία να είναι κοντά στην κατοικία τους, προκειμένου να μη σπαταλούν χρόνο και χρήμα για μετακινήσεις, οι οποίες γίνονται με μέσα μαζικής μεταφοράς, αφού μόνο δύο έχουν ιδιωτικό αυτοκίνητο. Επιπλέον, στην περιοχή, λόγω των έργων του αεροδρομίου, των οδικών έργων και της κατασκευής πρώτων και δεύτερων κατοικιών, υπάρχει ζήτηση εργασίας και ιδιαίτερα ζήτηση φθηνής εργατικής δύναμης, για χειρωνακτικές εργασίες.

Χάρη στην εργατικότητά τους δεν έμειναν σχεδόν ποτέ άνεργοι, με εξαίρεση ένα-δύο μήνες το πρώτο διάστημα εισόδου τους στη χώρα. Αν αναλογιστεί κανείς τις δυσκολίες που μπορεί να αντιμετωπίζει ένας παράνομος μετανάστης, που δεν γνωρίζει καθόλου τη γλώσσα της χώρας υποδοχής και ίσως δεν έχει καμία βοήθεια εκεί που πάει, το χρονικό αυτό διάστημα είναι πολύ μικρό.

4.7. Συνθήκες εργασίας

Κατά το πρώτο διάστημα εισόδου τους στην Ελλάδα οι ερωτώμενοι έβρισκαν περιστασιακές δουλειές για να κερδίζουν τα απαραίτητα για την επιβίωσή τους. Όσο ο καιρός περνούσε και μάθαιναν τη γλώσσα, άρχισαν να γνωρίζουν πώς λειτουργεί η αγορά εργασίας, και οι δουλειές που έβρισκαν ήταν πιο σταθερές και πιο καλοπληρωμένες. Συγκεκριμένα, όπως επισήμαναν, στην αρχή δεν γνώριζαν τι ακριβώς ισχύει για τα ελληνικά μεροκάματα, τις ώρες εργασίας και γενικότερα τις συμβάσεις εργασίας. Εξαιτίας της άγνοιάς τους αυτής, σε συνδυασμό με την ανάγκη για χρήματα στο ξεκίνημά τους, συνήθιζαν να δουλεύουν πολλές ώρες για μικρές αμοιβές σε σχέση με τα ελληνικά μεροκάματα. Ωστόσο ήταν πιο υψηλά συγκριτικά με τα μεροκάματα της χώρα τους.

Η κινητικότητα που παρατηρείται στο πρώτο διάστημα εγκατάστασής τους συνδέεται και με την αστάθεια της προσωπικής τους ζωής. Είναι η περίοδος όπου αναζητούν τον τόπο κατοικίας τους. Στους εργαζόμενους του δείγματος, τη χρονική στιγμή των συνεντεύξεων, παρατηρείται μια σταθερότητα που πιθανόν εξηγείται λόγω της μακρόχρονης παραμονής τους στη χώρα. Έχουν δουλέψει στην περιοχή των Μεσογείων πολλά χρόνια, έχουν αλλάξει πολλές δουλειές και έχουν μείνει σε αυτές όπου είναι περισσότερο ικανοποιημένοι.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μετανάστες που δουλεύουν για μια μεγάλη περίοδο σε μια δουλειά γίνονται σταδιακά απαραίτητοι, ιδιαίτερα όταν υπάρχουν λίγοι απασχολούμενοι. Συχνά δένονται με σχέσεις εμπιστοσύνης με το αφεντικό τους και έτσι δημιουργείται ένα ικανοποιητικό και για τις δυο πλευρές εργασιακό κλίμα. Γενικά υπάρχει μια πορεία συνεχούς βελτίωσης της θέσης των μεταναστών στην αγορά εργασίας. Η τυπική περιγραφή της δουλειάς τους δεν αντιστοιχεί πολλές φορές σε αυτήν που πραγματικά κάνουν και που συνήθως είναι συνθετότερη και πιο υπεύθυνη. Όμως αρκετά συχνά πλέον οι Αλβανοί μετανάστες θεωρούνται ότι γνωρίζουν καλά την εργασία που κάνουν, γι' αυτό άλλωστε το λόγο δεν υπάρχει σε πολλές περιπτώσεις διαφορά στην αμοιβή συγκριτικά μ' αυτή των Ελλήνων εργαζομένων.

Στη δική μας περίπτωση, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των ανδρών, που κυρίως έδιναν τις απαντήσεις, η αμοιβή τους είναι ισοτιμη με αυτή των Ελλήνων

συναδέλφων. Δουλεύουν οχτώ ώρες την ημέρα, έξι ημέρες την εβδομάδα και αμείβονται για τις υπερωρίες τους. Παίρνουν όλα όσα δικαιούται ένας Έλληνας εργαζόμενος (δώρο Χριστουγέννων, Πάσχα, επίδομα αδειάς κ.λπ.) και έχουν κοινωνική ασφάλιση. Αυτό που πρέπει να επισημάνουμε είναι πως την ισοτιμία με τους Έλληνες εργαζόμενους την είχαν και πριν νομιμοποιηθούν. Θα πίστευε κανείς ότι οι εργοδότες τους το διάστημα που ήταν παράνομοι θα το εκμεταλλεύονταν και δεν θα τους προσλάμβαναν κανονικά, προκειμένου να πληρώνουν λιγότερα. Παρ' όλα αυτά, πολύ πριν την απόκτηση Πράσινης Κάρτας το 1998, τους κολλούσαν οι εργοδότες τους ένσημα.

Τα ίδια ισχύουν και για τις γυναίκες που έχουν συγκεκριμένο εργοδότη. Αντίθετα, για τις γυναίκες που εργάζονται ως οικιακές βοηθοί, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Δουλεύουν κατά μέσο όρο 5-6 ώρες τα πρωινά, όπου καθαρίζουν σπίτια, και δύο-τρεις ώρες τα απογεύματα, όπου είτε σιδερώνουν είτε κρατούν παρέα σε ηλικιωμένους. Δηλαδή το ωράριό τους είναι κυλιόμενο ανάλογα με το είδος της δουλειάς που έχουν κάθε μέρα. Η δουλειά τους είναι άτυπη και δεν έχουν κοινωνική ασφάλιση, εκτός και αν κάνουν αυτασφάλιση. Ωστόσο και οι άνδρες και οι γυναίκες εκφράζουν την ικανοποίησή τους για τις δουλειές τους.

Δουλειά βρήκαν μέσω άλλων Αλβανών μεταναστών που βρίσκονται στην Ελλάδα, και κάποιοι βρήκαν δουλειά ψάχνοντας μόνοι τους. Υπήρχαν περιπτώσεις όμως που βρήκαν δουλειά με τη βοήθεια Έλληνα φίλου τους ή μέσω αγγελιών. Ο ΟΑΕΔ σπάνια βοηθά μετανάστες.

4.8. Περιοχές κατοικίας-εργασίας

Σε προηγούμενη ενότητα αναφέραμε τους λόγους που οδήγησαν κάθε έναν από τους ερωτώμενους του δείγματος να γίνει κάτοικος της περιοχής Αρτέμιδος. Συνοπτικά, θα λέγαμε ότι σχεδόν όλοι έφτασαν εκεί γιατί κάποιος φίλος ή συγγενής είχε έλθει νωρίτερα στη χώρα μας, είχε εγκατασταθεί στην περιοχή και θα μπορούσε να τους φιλοξενήσει το πρώτο δύσκολο διάστημα της προσαρμογής τους στην Ελλάδα. Για την επιλογή της περιοχής έπαιξαν επίσης ρόλο: α) η ζήτηση εργασίας στην ευρύτερη περιοχή των Μεσογείων, και β) το γεγονός ότι η Αρτεμις αποτελεί περιοχή δεύτερης κατοικίας, που βρίσκεται μακριά από την Αθήνα, με χαμηλής ποιότητας οικοδομικό απόθεμα και επομένως χαμηλά ενοίκια. Ουσιαστικά είναι αλληλένδετη η επιλογή της περιοχής κατοικίας με αυτή της εργασίας. Είναι κατανοητό πως, αν στην περιοχή υπήρχε ζήτηση εργασίας αλλά τα ενοίκια ήταν ακριβά, τότε πιθανόν θα αναζητούσαν κατοικία σε μια πιο φθηνή περιοχή. Η περιοχή συνδυάζει φθηνά ενοίκια αλλά και δυνατές απασχολήσεις. Για να δούμε τη σχέση κατοικίας-εργασίας, έχουν δημιουργηθεί δύο θεματικοί χάρτες. Ο Χάρτης 2, ο οποίος περιλαμβάνει τον Δ. Αρτέμιδος, παρουσιάζει τους τόπους κατοικίας των μεταναστών του δείγματος (για όσους μάλιστα απάντησαν δείχνοντας και οι προηγούμενες κατοικίες τους), καθώς και τα βασικά σημεία εξυπηρέτησής τους εντός του δήμου (σχολεία, αγορά, κέντρα αναψυχής κ.λπ.). Ο Χάρτης 3 δείχνει τα πιο αντιπροσωπευτικά σημεία/τόπους εργασίας τους (δουλειές στις οποίες έχουν παραμείνει σχετικά μεγάλα διαστήματα) από τη στιγμή της εγκατάστασής τους στη Λούτσα έως σήμερα. Μέσω του χάρτη σκοπός είναι να αναδειχθεί η εργασιακή κινητικότητα των ανδρών και γυναικών του δείγματος.

Ο Δήμος Αρτέμιδος, όπως προείπαμε, είναι περιοχή δεύτερης κατοικίας, με πληθυσμό 17.485 άτομα, σύμφωνα με την απογραφή του 2001 (9.042 άνδρες

και 8.443 γυναίκες). Τα σπίτια είναι παλιές εξοχικές μονοκατοικίες με αυλή, χωρίς κεντρική θέρμανση, ελαφρώς ανακαινισμένες, συχνά με προβλήματα υγρασίας. Επίσης είναι μικρά, με ένα έως δύο δωμάτια, και σε πολλές περιπτώσεις με το μπάνιο σε εξωτερικό χώρο. Ουσιαστικά πρόκειται για κατοικίες 50-60 τετραγωνικών μέτρων οι οποίες προορίζονταν να ενοικιάζονται μόνο κατά την τουριστική περίοδο και να μένουν κλειστές κατά τους χειμερινούς μήνες. Τώρα με την παρουσία των αλλοδαπών⁴ η όψη της Αρτέμιδος έχει αλλάξει.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι τα τελευταία χρόνια ο μόνιμος πληθυσμός έχει αυξηθεί σημαντικά. Μέχρι πρόσφατα ο πληθυσμός ήταν υψηλός μόνο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, ενώ το χειμώνα οι μόνιμοι κάτοικοι ήταν κυρίως άτομα τρίτης ηλικίας. Σ' αυτή την αλλαγή (εκτός από την παρουσία των αλλοδαπών) έχει συμβάλει και η τάση αποκέντρωσης που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια. Αποτέλεσμα αυτής της αλλαγής είναι η ανάπτυξη του δήμου. Όσοι αποφασίζουν να γίνουν μόνιμοι κάτοικοι Λούτσας είναι στην πλειονότητά τους παραθεριστές στην περιοχή όπου διατηρούσαν ένα μικρό και όχι πολύ καινούργιο σπίτι για να διαμένουν μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες. Τώρα χτίζουν καινούργια σπίτια, πιο μεγάλα και πιο σύγχρονα, και νοικιάζουν τα παλιά στους αλλοδαπούς της περιοχής. Με αυτό τον τρόπο συντηρείται και το παλιό οικοδομικό απόθεμα του δήμου.

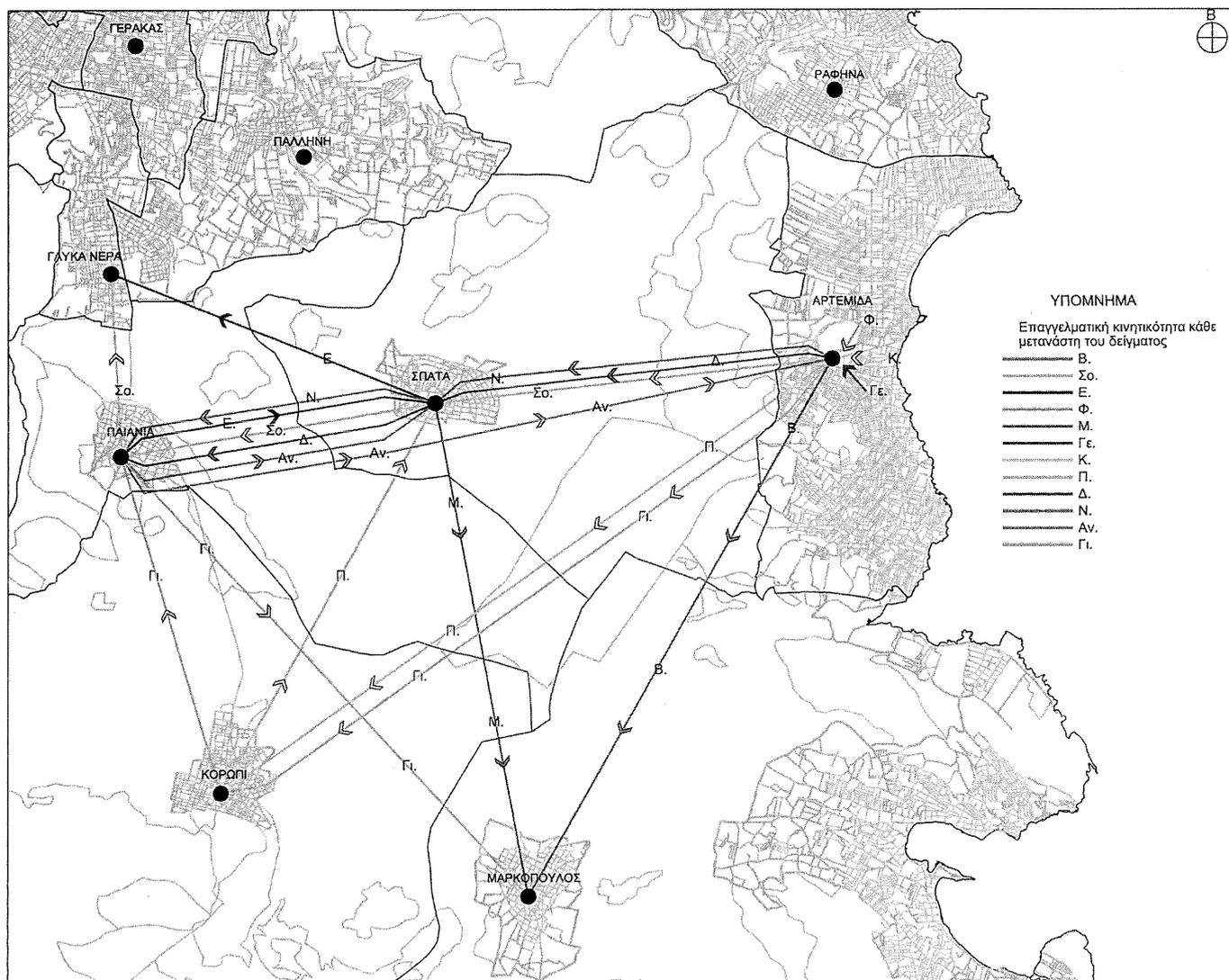
Όπως προκύπτει από το Χάρτη 2, ο Δήμος Αρτέμιδος εκτείνεται κατά μήκος της παραλιακής ζώνης. Οι τρεις βασικοί άξονες είναι η Λ. Αρτέμιδος (στο βόρειο τμήμα), η Λ. Βραυρώνος (στο νότιο τμήμα) και η Λ. Καραμανλή (Σπάτων), που συνδέει την περιοχή με την ευρύτερη περιοχή των Μεσογείων. Η περιοχή από τη Λ. Καραμανλή και βόρεια είναι η λεγόμενη «παλιά Λούτσα», που συγκεντρώνει ως επί το πλείστον μονοκατοικίες. Αντίθετα, από τη Λ. Καραμανλή και νότια είναι η «νέα Λούτσα», ή αλλιώς Βραυρώνα, που ουσιαστικά αποτελεί επέκταση της παλιάς. Στο κέντρο μεταξύ αυτών των δύο τμημάτων βρίσκεται η αγορά της Λούτσας. Εδώ συγκεντρώνονται όλα τα εμπορικά μαγαζιά και οι τράπεζες. Λόγω της ανόδου της περιοχής τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση των εμπορικών καταστημάτων, και εκτός των στενών συνόρων του κεντρικού τμήματος της αγοράς και προς τα βόρεια και προς τα νότια. Μία μικρή αγορά αναπτύσσεται επίσης επί της Λ. Βραυρώνος που εξυπηρετεί τη γύρω περιοχή. Τα μαγαζιά νυχτερινής διασκέδασης βρίσκονται συγκεντρωμένα μεταξύ της αγοράς και του γηπέδου της Λούτσας.

Στο Χάρτη 2 βλέπουμε πως οι μετανάστες που έδωσαν συνέντευξη συγκεντρώνονται, τη στιγμή της έρευνας, προς το βόρειο (παλιά Λούτσα) και βορειοδυτικό τμήμα της Αρτέμιδος. Μόνο δύο περιπτώσεις μένουν εκατέρωθεν του κεντρικού τμήματος της αγοράς. Αυτή η κατανομή παρατηρείται ακόμη και σε προηγούμενες κατοικίες τους. Δηλαδή ακόμη και στις περιπτώσεις που έχουν μετακινηθεί και δύο και τρεις φορές από τη στιγμή της εγκατάστασής τους στη περιοχή έως και σήμερα, επιλέγουν να νοικιάσουν σπίτι στο βόρειο τμήμα. Η επιλογή αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι, όσο πιο μακριά βρίσκονται από την αγορά, τα σπίτια έχουν μικρότερη αντικειμενική αξία και κατά συνέπεια χαμηλότερο ενοίκιο. Το κέντρο του δήμου είναι πιο πυκνοκατοικημένο και δεν υπάρχει μεγάλη προσφορά κατοικίας.

Δύο είναι οι περιπτώσεις μεταναστών που έδωσαν συνέντευξη και διαμένουν στο κέντρο. Η πρώτη αφορά την **Π.**, που είναι παντρεμένη με Έλληνα, ο οποίος διατηρεί καφενείο στο γειτονικό δήμο των Σπάτων. Η δεύτερη αφορά τον **Μ.**, που διαμένει με την οικογένειά του μόνο κατά τους καλοκαιρινούς μή-

4. Ο Δήμος Αρτέμιδος συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό αλλοδαπών διαφόρων εθνότητων: Αλβανούς, Πακιστανούς, Πολωνούς, Μολδαβούς.

γαλύτερο σπίτι στην περιοχή της Αγ. Μαρίνας, ακριβώς στο κέντρο του δήμου.

Όπως προκύπτει από τον ίδιο χάρτη, για να εξυπηρετηθεί κανείς στην καθημερινότητά του πρέπει να μετακινηθεί στο κέντρο. Η μετακίνηση αυτή γίνεται είτε με αυτοκίνητο (ιδιωτικό, αν υπάρχει, ή και φίλου), αλλά τις περισσότερες φορές με το αστικό λεωφορείο. Εντός λοιπόν του δήμου μπορούν να καλύψουν όλες τις βασικές τους ανάγκες εκτός από δημόσια ιατρική περίθαλψη. Γι' αυτό το λόγο πρέπει να μεταβούν στα Κέντρα Υγείας Κορωπίου, Μαρκόπουλου, Σπάτων ή στο ΙΚΑ Παιανίας. Για νοσοκομείο πρέπει να μεταβούν στο πλησιέστερο αθηναϊκό.

Η ακτίνα στην οποία κινούνται για εργασία είναι πολύ μεγαλύτερη. Δεν περιορίζονται στα στενά όρια του δήμου, όπως κάνουν στη περίπτωση της κατοικίας. Στο Χάρτη 3 φαίνονται τα πιο αντιπροσωπευτικά σημεία όπου κατά καιρούς έχουν δουλέψει ή δουλεύουν: Σπάτα, Γλυκά Νερά, Παιανία, Παλλήνη, Κορωπί και Μαρκόπουλο. Ουσιαστικά κινούνται εντός της ευρύτερης περιοχής των Μεσογείων. Γενικότερα παρατηρούμε ότι αλλάζουν συχνά τόπο εργασίας, καθώς επιδιώκουν να βελτιώσουν τις αποδοχές και τις συνθήκες εργασίας τους. Η κίνησή τους αυτή, όπως παρατηρούμε, δεν ακολουθεί κάποιο μοντέ-

Χάρτης 3.

Επαγγελματική κινητικότητα των Αλβανών μεταναστών στην περιοχή Μεσογείων

λο. Αλλάζουν τόπο εργασίας ανάλογα με τις ανάγκες τους, τις ευκαιρίες απασχόλησης και γενικότερα τις συγκυρίες. Ωστόσο περιορίζονται στην ακτίνα της περιοχής των Μεσογείων, διότι, αν φύγουν εκτός αυτής, τότε οι αποστάσεις — σε χρόνο — από τον τόπο κατοικίας στον τόπο εργασίας γίνονται αντιοικονομικές. Όπως προείπαμε, μόνο δύο άνδρες του δείγματος διαθέτουν μεταφορικό μέσο και υπολογίζουν το χρόνο μεταφοράς τους προς την εργασία τους (στο Μαρκόπουλο) γύρω στα 20 λεπτά. Όλοι οι υπόλοιποι εξυπηρετούνται με τα λεωφορεία. Όπως γίνεται λοιπόν κατανοητό, ο μέγιστος χρόνος μετάβασης από το σπίτι τους στην Αρτέμιδα έως την εργασία τους δεν μπορεί να ξεπερνά τα 40-50 λεπτά, διότι αυτό κοστίζει σε εργατοώρες.

4.9. Κοινωνική ένταξη των μεταναστών - συνθήκες παραμονής και διαβίωσης

Όπως ήδη επισημάναμε, οι μετανάστες διαμένουν κυρίως στα δεύτερης κατηγορίας σπίτια του Δήμου Αρτέμιδος, σε μονοκατοικίες με αυλή, με προβλήματα υγρασίας, που δεν διαθέτουν σύγχρονες εξυπηρετήσεις. Αυτά ακριβώς τα χαρακτηριστικά της κατοικίας τους οδηγούν σε συχνή αλλαγή κατοικίας και σε μετακινήσεις από γειτονιά σε γειτονιά. Είναι σαφές ότι, όσο περνάει ο καιρός και νιώθουν οικονομικά πιο σίγουροι, βελτιώνεται και η ποιότητα του σπιτιού που νοικιάζουν. Δεδομένου ότι στην πλειονότητά τους είναι τεχνίτες, έχουν τη δυνατότητα να συντηρούν τις κατοικίες τους μόνοι τους (τις σοβαντίζουν, τις μονώνουν, τις βάφουν). Τα σπίτια είναι της τάξης των 50-60 τετραγωνικών μέτρων (δύο μικρά δωμάτια ή ένα μεγάλο και σαλόνι), όπου διαμένουν 3-4 άτομα. Εκτός από ζευγάρια με παιδιά, είναι συχνή και η συγκατοίκηση 3-4 φίλων-συγγενών προκειμένου να μοιράζονται το ενοίκιο, τους λογαριασμούς και γενικότερα τα έξοδα διαβίωσης και παράλληλα να έχουν συντροφιά.

Ο κοινωνικός τους περίγυρος αποτελείται ως επί το πλείστον από ομογενείς τους, χωρίς να αποκλείονται οι φίλίες με τους Έλληνες. Οι μετανάστες του δείγματος εκφράζουν μια γενικότερη ικανοποίηση από τη στάση των Ελλήνων, με εξαίρεση το επίσημο κράτος και την αστυνομία. Το κύριο παράπονο απέναντι στην ελληνική πολιτεία είναι η έλλειψη πολιτικής, όπως αυτή εκφράστηκε με την καθυστέρηση της νομιμοποίησής τους και τις δύσκολες και δυσνόητες διαδικασίες προκειμένου αυτή να πραγματοποιηθεί. Από την άλλη, ο διωκτικός ρόλος της αστυνομίας απέναντί τους, ιδίως τα πρώτα έτη, αλλά και οι συνεχείς έλεγχοι στους οποίους υπόκεινται είναι λογικό να δημιουργούν δυσαρέσκεια και αρνητική θέση προς την αστυνομία. Τέλος, πρέπει να αναφέρουμε αυτό που όλοι επισήμαναν, και το οποίο σε κάποιο βαθμό είναι αυτονόητο, πως επιθυμία τους είναι να επιστρέψουν στην πατρίδα τους σε περίπτωση που οι συνθήκες εκεί βελτιωθούν. Γι' αυτό συγκεντρώνουν χρήματα προκειμένου να αγοράσουν σπίτι στην Αλβανία.

5. Συμπεράσματα

Τα μεγάλα κύματα μεταναστών που ήρθαν στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια και τη μετέτρεψαν από χώρα αποστολής εργατικού δυναμικού σε χώρα υποδοχής βρήκαν την πολιτεία απροετοίμαστη και αδύναμη να αντιληφθεί το φαινόμενο στις πραγματικές του διαστάσεις. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990 το ελληνικό κράτος, μέσω της μεταναστευτικής του

πολιτικής, να είναι ο κύριος παραγωγός των προβλημάτων που συνδέονται άμεσα με την παράνομη μετανάστευση και είναι εμφανή σήμερα.

Η κίνηση των μεταναστών προς τη χώρα μας δεν αναμένεται να σταματήσει. Σε αυτό συνηγορούν μια σειρά παράγοντες που έχουν να κάνουν με τη διεθνοποίηση των οικονομιών και ειδικότερα την εντατικοποίηση των οικονομικών σχέσεων της Ελλάδας με τις γειτονικές χώρες, με τη συνεχιζόμενη πολιτικο-οικονομική αβεβαιότητα στο ευρύτερο βαλκανικό περιβάλλον, και ιδιαίτερα την επικρατούσα κατάσταση στην πρώην Γιουγκοσλαβία, με το γεγονός ότι η Ελλάδα αποτελεί το «ευρωπαϊκό αποκούμπι» της περιοχής και αντιμετωπίζεται ως ενδιάμεσος σταθμός προς την Κεντρική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, καθώς και με το μεγάλο μήκος και την αδυναμία αστυνόμευσης των ελληνικών συνόρων (Ναξάκης & Χλέτσος 2002).

Χαρακτηριστικά της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα μέχρι σήμερα είναι η προσωρινότητα της παραμονής των αλλοδαπών, η αντιμετώπισή τους ως εργατών και όχι ως πολιτών, και μάλιστα με προσφορά θέσεων εργασίας ανεπιθύμητων από τους ντόπιους, η έμφαση στην κατασταλτική και όχι στην κοινωνική πολιτική, η αναπαραγωγή και διατήρηση της παράνομης μετανάστευσης. Πρόκειται ουσιαστικά για πολιτική μη ένταξης, με κενά στο σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου. Όμως η αποτυχία της πολιτικής αυτής δεν οφείλεται μόνο στην κατασταλτική της λογική. Λείπουν οι αναγκαίες, τολμηρές ίσως, αλλαγές που θα συνέβαλλαν στην αποδοχή και ένταξη των μεταναστών, με δεδομένη τη συμβολή τους σε προβλήματα όπως η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, η μείωση του αγροτικού πληθυσμού ή η υπογεννητικότητα.

Σε κάθε περίπτωση, οι πολιτικές θα πρέπει να στοχεύουν στην ένταξη των μεταναστών με σεβασμό στη διαφορετικότητα, σε μια δημιουργική ενσωμάτωση μέσα από διαδικασίες προσαρμογής, εξομάλυνσης, συμφιλίωσης, και όχι μέσα από λογικές αφομοίωσης. Τέτοιου είδους πολιτικές αφενός αναγνωρίζουν τη σημασία των οργανώσεων και δικτύων αλληλουποστήριξης των μεταναστών και αφετέρου αναδεικνύουν τη σημασία της καλλιέργειας δεξιοτήτων επικοινωνίας και χρήσης της γλώσσας (Λαμπριανίδης & Λυμπεράκη 2001). Παράλληλα, συμβάλλουν στο μετριασμό ξеноφοβικών αισθημάτων και ρατσιστικών διαθέσεων από την πλευρά των ντόπιων. Τοπικά κοινωνικά δίκτυα, τυπικά και άτυπα, δημοτικοί φορείς, πολιτιστικοί σύλλογοι, γειτονιά, μπορούν να αναλάβουν σημαντικό ρόλο στην κατεύθυνση αυτή, υπερβαίνοντας τα προβλήματα άσκησης πολιτικής σε τοπικό επίπεδο και οικοδομώντας διαύλους επικοινωνίας μεταξύ μεταναστών και τοπικής κοινότητας.

Οι πιο πάνω προβληματισμοί, που έχουν να κάνουν με τον τρόπο διαχείρισης του προβλήματος της μετανάστευσης και με την ανάγκη διαμόρφωσης κοινωνικής και όχι κατασταλτικής πολιτικής, αναδείχθηκαν και κατά την επεξεργασία του υλικού της έρευνας πεδίου. Οι συνεντεύξεις, έστω και με μικρό αριθμό μεταναστών, επέτρεψαν να δούμε «μέσα από τα δικά τους μάτια» την αντιμετώπιση της ελληνικής πολιτείας και κοινωνίας. Επέτρεψαν ακόμη να εντοπίσουμε προβλήματα που αντιμετωπίζουν και να γνωρίσουμε, ως ένα βαθμό, τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν την πραγματικότητα που ζουν. Η υψηλή συγκέντρωση μεταναστών στην Αρτέμιδα και η αυξημένη ζήτηση φτηνού εργατικού δυναμικού στην περιοχή είναι δύο αλληλοεξαρτώμενα γεγονότα. Η δυνατότητα εύρεσης εργασίας και η υποστήριξη από συγγενικά-φιλικά πρόσωπα είναι παράγοντες καθοριστικοί για την επιλογή της περιοχής κατοικίας.

Τη στιγμή των συνεντεύξεων οι άνδρες εργάζονταν όλοι στην ευρύτερη

περιοχή των Μεσογείων, με συνθήκες ισότιμες με τους Έλληνες συναδέλφους τους (οικτάωρο, ασφάλιση, υπερωρίες), αλλά με μια σχετική «αποειδίκευση» σε σχέση με τη δουλειά στην Αλβανία. Αντίθετα, οι γυναίκες εργάζονται ως επί το πλείστον, εντός του δήμου, ως οικιακοί βοηθοί, χωρίς να πληρώνονται υπερωρίες, χωρίς κοινωνική ασφάλιση, χωρίς σταθερό εργασιακό περιβάλλον και ωράριο.

Μετά από το δύσκολο στάδιο προσαρμογής και την εξασφάλιση οικονομικής και εργασιακής σταθερότητας παρουσιάζονται ικανοποιημένοι από τις συνθήκες ζωής και εργασίας τους στην Ελλάδα. Η δυσαρέσκεια αναφέρεται κυρίως στην έλλειψη κοινωνικής πολιτικής για τους μετανάστες από την ελληνική πολιτεία. Πάντως πρόθεση όλων είναι να επιστρέψουν στην Αλβανία, αν και εκδηλώνουν απαισιοδοξία ως προς τις αναπτυξιακές προοπτικές και τη βελτίωση των συνθηκών ζωής στη πατρίδα τους, τουλάχιστον στο ορατό μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγελίδης, Β. (1996), *Οι μετανάστες στον Ν. Καβάλας, μια εμπειρική έρευνα*, Καβάλα: Γενικές Εκδόσεις Καβάλας.
- Αναγνωστόπουλος, Κ. (2002), «Οι μετανάστες από την Αλβανία και το ζήτημα της κατοικίας στην πόλη της Πάτρας», *Γεωγραφίες*, 3: 118-123.
- Anagnostakis, Y. (2001), *First-Generation Albanian Immigrants in the Greek Labor Market and Society*, MSc thesis, Greece.
- Βαΐου, Ντ., Χατζημιχάλης, Κ. (1997), *Με τη ραπτομηχανή στην κουζίνα και τους Πολωνούς στους αγρούς. Πόλεις, περιφέρειες και άτυπη εργασία*, Αθήνα: Εξάντας.
- Bemelmans, Y., Freitas, J. M. (2001), *Situation of Islamic Communities in Five European Cities. Examples of Local Initiatives*, Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC).
- Cavounidis, J. (2002), *Migration in Southern Europe and the Case of Greece*, Athens: National Labour Institute, University of Economics and Business: Greece.
- Εμμανουήλ, Δ. (2002), «Κοινωνικός διαχωρισμός, πτώση και ανισότητες στη γεωγραφία της Αθήνας. Ο ρόλος των μηχανισμών της αγοράς κατοικίας και οικιστικής ανάπτυξης (1980-2000)», *Γεωγραφίες*, 3: 46-70.
- Germenji, E., Sarris, H. A. (2000), «An Estimation of Earnings Performance of the Albanian Immigrants in Greece», *Πρακτικά*, 1st International Conference on Recent Economic Developments and Problems in the Transition Economics, Θεσσαλονίκη, 24-27 Μαΐου 2000.
- Καβουνίδη, Τζ., Χατζάκη, Α. (1999), *Αλλοδαποί που υπέβαλλαν αίτηση για κάρτα προσωρινής παραμονής: υπηκοότητα, φύλο και χωροθέτηση*, Αθήνα: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας.
- Καρύδης, Χ. Β. (1996), *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα. Ζητήματα θεωρίας και αντεγκληματικής πολιτικής*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Λαμπριανίδης, Λ., Λυμπεράκη, Α. (με τη συνεργασία των Π. Τήνιου και Π. Χατζηπροκοπίου) (2001), *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη. Διαδρομές ενημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Μαρβάκης, Α., Παρσανόγλου, Δ., Παύλου, Μ. (2001), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ναξάκης, Χ., Χλέτσος, Μ. (2002), *Μετανάστες και μετανάστευση*, Αθήνα: Πατάκης.
- Πετρονώτη, Μ. (με τη συμμετοχή της Κ. Ζαρκιά) (1998), *Το πορτραίτο μιας διαπολιτισμικής σχέσης. Κρυσταλλώσεις, ρήγματα, ανασκευές*, Αθήνα: Unesco/ΕΚΚΕ/Πλήθρον.
- Συρίγου-Ρήγου, Ε. (2002), *Συζητώντας με τη Λίντα. Μια Αλβανίδα μετανάστρια μιλάει για τη ζωή της*, Αθήνα: Ανοιχτά Σύνορα και Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών.
- Siadima, M. (2001), *Immigration in Greece during the 1990s: An Overview*, London: King's College.